

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XIII - XIV

RECUEIL DES TRAVAUX A L'HOMMAGE
DU PROFESSEUR RADOVAN SAMARDŽIĆ,
MEMBRE CORRESPONDANT DE L'ACADEMIE SERBE
DES SCIENCES ET DES ARTS, A L'OCCASION
DE SON SOIXANTIEME ANNIVERSAIRE

BELGRADE 1982—1983.

Славко ГАВРИЛОВИЋ

Филозофски факултет
Нови Сад

РАЗБОЈНИШТВО У СРЕМУ У ВРЕМЕ АУСТРИЈСКО- ТУРСКОГ РАТА 1788—1791

Стање јавне безбедности у Срему погоршало се у току аустријско-турског рата јер се повсуда повећао број војних дезертера, а у Срему се нашло и на хиљаде избеглица из Србије и Босне, које су биле слабо збринуте или су пак, препуштене саме себи, у беди и очајању, обитавале и лутале по шумама и ритовима.¹ Рат је допринео оптерећењу локалног становништва и повећању службених обавеза жупанијског и спахијског чиновништва, што је негативно утицало на опште расположење и, наравно, на јавну безбедност. Појединци из домаће средине, из редова дезертера, војника и избеглица сада су се чешће него дотад окупљали у разбојничке дружине, па су и у граничарском и у жупанијском делу Срема и суседних области учестали напади на имовину и животе мирног становништва.

Мада заузете другим пословима, власти су повремено морале да дижу велике потере и пуне тамнице ухваћеним разбојницима, јатацима, крадљивцима стоке и лицима која су се на други начин огрешила о јавни ред и поредак. Сва таква лица су упућивана у Осигјек пред тзв. Субалтерни суд, који је постојао неколико година у време владавине цара Јосифа II.

Иако је у току рата с Турцима Срем био пун царске војске, поједине разбојничке дружине су се доста слободно кретале и угрожавале становништво. Према тврђењу Карловачког магистрата из прве декаде септембра 1789. године, на простору Инђија — Марадик — Крушедол — Ремета крстариле су „значајне” разбојничке банде које су нападале и пљачкале путнике,

¹ О том поближе: Сл. Гавриловић, *Прилог историји трговине и миграције Балкан — Подунавље XVIII и XIX столећа*, Београд 1969, 133—168.

а залетале су се и у атар Карловаца отимајући живежне намиринице од чувара и радника по виноградима.² Из Штаба Бродске регименте у Винковцима, стигла је око 20. септембра вест о честим разбојништвима на њеној граници са сремском жупанијом; последње се одиграло на путу Белетовци—Оролик, кад су два ордонанса, Луку Козарца из Винковаца и Лазара Белића из Лаза, који су преносили војну пошту, присилено зауставила шесторица добро наоружаних разбојника, који су их скинули с коња, одузели им два пиштоља, затражили извесне информације, а онда их пустили уз претњу да о целом случају не смеју ником ништа да казују. Ордонанси су закључили да је један од разбојника био жупанијски поданик, а сумњив им је био и један сељак који су у свако доба дана и ноћи спремни да крену у потеру за скренули пажњу на појаву разбојника.³

Из оба ова конкретна случаја, Славонска генерална команда је закључила да разбојници имају везу са сељацима у жупанији, па је од жупанијске власти тражила да се предузму потребне мере. Жупанија је одговорила да се свим силама труди да на свом подручју очува јавну безбедност и разбојништво сасече у самом корену, због чега је сваком среском судији (начелнику) придодала по једног харамбашу и 10 пандура (свега 66 људи), који се у близини врзмао на коњу и није се вратио кад су му они разбојницима, а који могу да рачунају и на повреде које упућују општини кад год се за то укаже потреба. Стога се војне команде и комунитетски магистрати у Војној граници могу директно обраћати среским судијама у жупанији како се не би губило време за заједничку борбу против разбојника.⁴

У међувремену, како изгледа, октобра 1789, у Јаску су стејановачки кнез и сељаци успели да ухвате разбојника Михајла Сегића из њиховог села. У први мах, у току истраге се сматрало да је реч само о крадљивцу стоке који је у Стејановцима и околини украо више од десет крава и нешто оваца, при чему је имао четворицу сарадника из свог села и тројицу месара односно трговаца из Јаска, који су преузимали стоку и продавали је на вашарима.⁵ Но кад су у току те јесени ухваћени и саслушани разбојници Михајло Зељајић из Стејановаца и Радоња Секулић, избеглица из Србије, који се настанио у Ремети, сазнало се да је Сегић био прави, опасан разбојник, заправо, вођа дружине од пет-шест чланова, те да је он, у стејановачким виноградима, убио терном суду у Осиеку њихове исказе са саслушања тражила да и опљачкао винциллера Ђурку. Стога је Жупанија, шаљући Субал-

² Arhiv Hrvatske u Zagrebu (AHZ), Sremska županija, Acta congregationalia (a. c.), 2191/1789.

³ Исто, 2233/1789.

⁴ Исто, 2191/1789: Допис поджупана Ј. Хајноција Генералној команди од 25. IX 1789.

⁵ Исто, 2452/1789.

се Сегићу изрекне примерна, најстрожа, дакле смртна казна и да се она изврши на лицу места ради застрашивања разбојничких сарадника, јатака и крадљиваца стоке. Поред Зељајића, као Сегићеви другови откривени су и похапшени Милосав Прековић, Петар Недин и србијански избеглица Јаков, настањен у Павловцима. Под истрагу су стављени и Васа Живковић, чији је брат, Бурађ (као разбојник) умро у жупанијској тамници, Радивој Живковић из Михаљевићевог фрајкора, као и Антоније Јовановић, за које је Стејановачка општина тврдила да нису били умешани у крађу и злочине, па су пуштени кућама.⁶

Почетком октобра тројица разбојника опљачкала су у винограду манастира Кувеждина радника Живана Нешковића из Бингуле. Један од њих (изгледа, вођа) био је неки Јешо Радовановић, скитница из Звечева у Славонији, настањен у Мартинцима, кога су жупанијске власти ухвалиле и спровеле у тамницу.⁷ Жртва разбојника Ђуре Јефтина и Јована Поповића из Путинаца те Мила Латинчића и Симе Опарушића из Петроваца био је ћурчија Ђорђе Аћимовић из Путинаца, коме су одузели 800 форинги, које му, како изгледа, нису враћене пошто су поменути разбојници, после хватања, успели да побегну из затвора.⁸

У јесен исте, 1789. године јавна безбедност је била угрожена и у Славонско-сремској војној граници; о чему је Генерална команда обавестила сремског великог жупана односно краљевског комесара печујског округа, Јожефа Сплењија, предлажући да се против разбојника покрене општа потера. Сплењи је 21. октобра одговорио да ситуација није боља ни у сремској жупанији (чије среске судије располажу са 66 пандура, који стално патролирају на путевима), јер су са разбојницима повезани и домаћи људи. У својству комесара, Сплењи се сложио с тиме да у општој потери, поред граничара из Бродске и Петроварадинске регименте, учествују и расположиве безбедносне снаге из сремске и вировитичке жупаније. Да би потера била успешна предлагао је:

— Да се време и простор потере држе у највећој тајности;

— да потера почне на целом простору од Бољеваца до Винковаца у Граници и да се креће према цивилној, жупанијској територији;

— потеру у Граници треба да предводе официри или поверљиви подофицири; при преласку на цивилну територију, коман-

⁶ Исто, 2853/1789: Саслушања од 18. XI и допис Сремске жупаније од 5. XII 1789.

⁷ Исто, 2367/1789.

⁸ Исто, 189/1790. — Међу жртвама разбојника 1788—1789. био је и кујунџија Димитријевић, који је на путу у Брестач убијен и опљачкан док је по селима носио производе свог заната, што сазнајемо из представке његове жене, која је остала са четворо малолетне деце (исто, 394/1797).

ду над потерним снагама преузеле би среске судије, који би их водили све до Дунава;

— у време потере, уз помоћ сеоских кнезова треба извршити претрес кућа свих сумњивих сељака ради откривања непожељних лица односно проверавања да ли су им код кућа или у скитњи синови и слуге, те да ли располажу стварима „које се не достоје њиховом сталежу”, па се могу сматрати за украдене или опљачкане;

— док потера траје, никога из села не треба пуштати без штампаног пасоша, а свакога ко би пасош дао неком сумњивом лицу, треба казнити са 24 батине, па и више, а по потреби подврћи и тортури. У случају да разбојници од некога отму пасош, то се мора одмах пријавити најближим властима;

— свако ко у селу и на путу, а нарочито у усамљеним крчмама буде ухваћен без пасоша, мора одмах бити ухапшен и третиран као сумњиво лице, и, најзад,

— ако се укаже потреба, у помоћ би требало позвати и Бачку жупанију како би се разбојницима спречио прелазак преко Дунава.

Комесар Сплени је сматрао да би за борбу против разбојника било препоручљиво ангажовати регуларну војску која је кантонирала у том крају. О овему реченом он је обавестио Сремску жупанију и затражио да она што пре одштапа поменуће пасоше, односно да са граничарским командама успостави најтепњу сарадњу, што је она прихватила и одговорила да ће учинити све што се од ње захтева.⁹

Ипак, потера није извршена ни до почетка децембра, мада су жупанијске власти стално изражавале спремност да у њој учествују, па су припремале потребне пасоше и износиле нове предлоге за њен што успешнији исход.¹⁰ Генерална команда је желела да се потера свакако обави, и то баш у време кад сељаци нису заузети радом, па се могу укључити у потеру, а кад се може рачунати и на регуларну војску, која је на зимовању, како би се избегла употреба граничара, који би морали бити плаћени чим пређу на жупанијску територију.¹¹

У то време, у касну јесен 1789, на подручју жупаније биле су откривене две разбојничке друштине. Једна је харала око Руме и била је делом похватана; у њој је било неколико домаћих људи и више избеглица из Србије. Друга је пљачкала у западном Срему око Товарника, а прелазила је и преко Саве, на подручје које је још држала аустријска војска. Она је бројала седам чланова, од којих су тројица били домаћи поданици а четворица избеглице из Турске. Харамбаша те банде био је Гаја Грујић из Непославаца код Вуковара. Поджупан Јожеф Хајноци је тврдио

⁹ ANZ, Sremska, a. c. 2440/1789.

¹⁰ Исто, 2877/1789.

¹¹ Исто, 3009/1789.

да су ти разбојници отимали децу и великим сумама откупа уценивали родитеље, да су пљачкали рибаре и путнике, а сумњало се у њих и као починиоце двају убистава. Стога је поджупан, не штедећи ни новац ни напоре, одлучно инсистирао да разбојници буду похваћени како и други поданици не би пошли њиховим путем. Пошто је сазнао да су се пребацили преко Саве, предложио је да се тамо пошаљу добри познаваоци тих крајева да их они открију а потом да их похвата тамошња Војна команда. Требало је да награда за хватање живог харамбаше Грујића буде 100 форинти, за Анђелића из Миклушеваца и Јована Јуришића из Бановаца по 40, а за остале разбојнике по 24 форинте; за убијене упола мање. Смртне казне над њима требало је извршити у њиховим селима, пошто се то показало као ефикасан начин застрашивања.¹²

О свему реченом обавештен је и цар, који је почетком децембра 1789. одобрио расписивање уцене за главе харамбаше Грујића и осталих разбојника и затражио да Жупанија попише и друге разбојнике да би се ради хватања свих расписале уцене. Цар је, у ту сврху, истовремено одобрио употребу репуларне војске, као што се сложио и с предлогом да жупанијски пандури одређени за прогон разбојника буду ослобођени свих јавних дажбина, а да им се за сваког убијеног разбојника даје по 15—20 форинти награде, али само док трају прилике у којим је утрожена јавна безбедност.¹³

Уто је, после 10. децембра, стигло обавештење од Бродске репименте да ће на њеном подручју, од Винковаца до Нијемаца, са обе стране реке Босута кренути потера која ће прочешљати све шуме, поља и насеља и гонити разбојнике према територији Сремске жупаније, која би требало да потеру прихвати и доведе до краја. Жупанија се с тим сагласила указујући и на потребу садејства с Командом Петроварадинске репименте.¹⁴

Не знамо кад је извршена наговештавана потера нити каквих је размера била, али у другој половини децембра 1789. у жупанијској тамници нашли су се разбојници Јован Илић-Мандука, Обрад Симоновић и Милош Павловић, као и њихови помагачи Леонтије Лиличић, Теодор Орић, Јован Анђелић и Пантелија Јуришић, за које је Жупанија, шаљући их Субалтерном суду у Осиек, тражила строге, примерне казне. Жупанија је истакла да се из њихових исказа у току саслушавања види какве су злочине они починили на њеном подручју, у Војној граници и у Бачкој; та невелика разбојничка дружина вршила је свуда

¹² Исто, 2877/1789. — Нешто касније утврђено је да Грујић с Јованом Јуришићем и Николом Анђелићем зимује у селу Рамаћи, у крагујевачкој нахији, па је њихове личне описе Жупанија упутила лично командујућем генералу у Србији, маршалу Валису, молећи да их војска похвата и упути у Вуковар ради суђења (исто, Gestions-Protokoll 1789—1790, br. 3094/1789).

¹³ ANZ, Sremska, a. c. 2973/1789.

¹⁴ Исто, 2961/1789.

терор и сејала страх, не остављајући на миру ни трговце, ни сељаке, ни јавне ни спахијске службенике. Испред потера они су узмицали у Границу и Бачку, а понекад и у турске области. По свим селима у Срему имали су пријатеље и јатаке, па су се и могли врло дуго одржати; откривени су и похватани тек кад су примерно оштрим казнама многи њихови јатаци били заплашени и напустили их, пошто без јатака нема ни разбојника. Ипак, ни тада мир није био потпуно успостављен јер су се током године појавиле две-три такве банде, од којих су похватани само неки њихови чланови. Стање је чинило тежим и присуство великог броја избеглица, које, како је тврдила управа Сремске жупаније, имају скривеног оружја, не раде, него ленчаре и лутају, а од тог суровог, примитивног света, у време оскудице и скупоће, осим крађе и разбојништва ништа се друго не може ни очекивати.

О разбојничком вођи Гаји Грујићу Жупанија је известила да он познаје сваки кутак њене територије и да тренутно борава у прекосавским крајевима; пред свој одлазак, наводно је запретио да ће се на пролеће вратити под заставом са много већим бројем разбојника. Она се, стога, бојала, поголово кад се војска повуче са зимовања и напусти њену територију, да би ти разбојници могли починити много зла и штете народу, који ће, због потера против њих, морати да напусти пољске радове, а већ је оптерећен кулуком и подвозом за војску. Пошто је тај разбојнички харамбаша успевао да у току целе године избегне и изигра многе потере, Жупанија ће бити приморана да повећа број пандура, а тиме и тегобе становништва, па је због свега тога већ похватаним разбојницима потребно изрећи смртне казне као застрашујући пример за остале и за њихове јатаке, у којем смислу, пошто је таква казна недавно укинута, треба од Двора тражити одобрење.¹⁵

Два списка из новембра и децембра 1789. показују да се у жупанијској тамници нашло више од двадесет разбојника и њихових сарадника. Десетак од осумњичених из Стејановаца, Ердевика, Миклушевица и Бановаца, за које се сматрало да су скривали разбојнике, гуштено је услед недостатка доказа, док су остали, после саслушавања, упућени у Осигек на суђење¹⁶

У току 1789. године ухваћени су избеглица Обрен Петровић, који је због пљачке осуђен на 3 године тамнице, као и домаћи разбојници из Брестача, Атанасије Михајловић и Јован Павловић, који су због многих недела осуђени на по 15 година тамнице. За последњу двојицу утврђено је да су опседали путеве и нападали путнике, пљачкајући новац, намирнице и робу. Њихов вођа, који их је наповорио да му се придруже, био је избе-

¹⁵ Исто, 3025/1789: Сремска жупанија Субалтерном суду 20. XII 1789.

¹⁶ Исто, 2858; 3119 из 1789. године.

глица из Србије, Гаврило Милосављевић. Он је ухваћен у Граници и подвргнут тортури, а кад је он проговорио, и обојица Брестачана су признали своја недела, износећи као олакшавајућу околност то што никога нису убили а у тамници су се добро владали.

Најзад, последњих дана децембра у тамницу је упућен и Михајло Петковић из Суботишта, кога су и његов брат Теодор и други разбојници теретили да их је он не само сакривао него и подстицао на недела.¹⁷ До пролећа 1790. године ухваћен је и разбојник, иначе избеглица, Милосав Анђимовић, јер је вршио плачку и насиље,¹⁸ док је под надзор сеоског кнеза у Трпињи стављен његов сељанин Јефта Лазановић, на кога је пала сумња да је, истина у пијаном стању, сељаке врбовао за разбојничку дружину.¹⁹

Јануара 1790. године прва се огласила једна разбојничка дружина око Вуковара, која је опљачкала и малтретирала сељаке из Иђоша приликом њиховог повратка са рада у Земуну.²⁰ Касније, незнано када, у Срем се вратио харамбаша Гаја Грујић са Јованом Јуришићем — Жеравом и Обрадом Павловићем. Нису нам познати ни време ни околности деловања те банде пре њеног коначног растурања у току 1790. године. Из спецификације штете начињене после њиховог хватања, види се да су од разних лица у Бачкој опљачкали 1.366 форинти у виду одеће, оружја, кошница пчела, готовог новца и новца на име „откупа живота” од двојице сељака из Деровња и месара из Каравукова. На удару су били пандури, месари, слуге, сељаци само ако је било изгледа да им се нешто може одузети. На сремској страни су од крчмара у Оролику одузели 40 форинти, од сељака у Товарнику, 36, од рибара у Борову 80, од рибара Јозефа Кобара 95, од неког Јеврејина 50 а од неког попа (избеглице?) из Турске 3.000 форинти. Грујићева банда је и у Срему хватала људе и децу и добијала велике суме за откуп (680 форинти), а опљачкала је чак и жупанијског судског приседника (касније поджупана) Деливука; од њега су узели златан сат (81 форинта) и 70 форинти у новцу. Резимирајући активност Грујићеве банде, Жупанија је констатовала да је она била „страх и трепет” за Срем и Бачку.²¹

Поред Грујићеве дружине, у току 1790. Жупанијске тамнице допало је још десетак других разбојника, крадљиваца стокe и убица. Међу њима су посебно место имали разбојници из

¹⁷ Исто, 3044/1789.

¹⁸ Исто, Gestions-Protokoll 1790, бр. 101.

¹⁹ Исто, а. с. 575/1790.

²⁰ Исто, 186/1790.

²¹ Исто, а. с. 99/1792. — Код похватаних разбојника нађено је само 272 форинте и 37 крајцара. Од тога су оштећени из Бачке добили 151 форинту и 19 крајцара, оштећени из сремске жупаније 104 форинте и 18 крајцара, а поджупан Деливук 17 форинти и 37 крајцара (АНЗ, Sremska, Prot. congreg. 99/1792).

Србије, Симма Ђорђевић и Пејан Трумић-Петровић, који су осуђени на смрт и стављање тела „на точак”. Но њихова недела нису наведена, па не знамо ко су им биле жртве, а ни где су и како похватани. Од осталих, из редова србијанских избеглица били су Милутин Краснојевић и Јован Мојсиловић, док су домаћи поданици били Стеван Божичковић и Павле Јеремић из Суботишта те Јефта Станковић из Марадика. За њих је констатовано да су починили многа разбојништва на путевима, али да нису никог убили нити су били вође разбојника, што им је узето као олакшавајућа околност. Најчешће су отимали храну од сељака који су одлазили на „царску” работу (за потребе војске), а покушали су да нападну крчмара у Малим Радинцима и граничарског арендатора у Огару, али им је први умакао, док је у другом случају дошло до неспоразума између њих и других разбојника, па је намера пропала. Но зато су успели да од Лазара Живића из Суботишта опљачкају 400 флоринти у новцу. Једном приликом су напали среског судију Лаувренција Ловренчића и жупанијског бележника (ногара) Јозефа Штребла, од којих су тражили новац, а кад га нису добили, одузели су им пиштоље и претили, те би их, вероватно, и побили да се њих двојица нису приказали као радници који беже са државног кулука. Павле Јеремић је, уз остало, оптужен што није хтео да се преда потери, него је отворио кућу тек када је жупанијски пандур повикао да је он вођа друге разбојничке дружине, Антоније, кога је он једном приликом возио колима, мада се у току истраге изговарао да није знао да је он разбојник него само избеглица из Србије који је код њега становао. Међутим, у то време ни Антоније ни већина разбојника из његове дружине још нису били похватани. Власти у Земуну су, иначе, ухватиле разбојника Бузацића, с којим је требало суочити већину ових затвореника у жупанијској тамници.²²

Док су сви ти разбојници и јатаци чамели у тамници, дошло је, за њих неочекивано, почетком 1791. године до ублажавања већ изречених казни, и то поводом крунисања новог цара: онима који су осуђени на 1—3 године тамнице, дата је потпуна амнестија, осуђенима на 4—8 година опроштена је половина казне, док је о осуђенима преко те границе односно о осуђеницима на смрт требало поднети извештаје ради коначне одлуке о висини њихове казне.²³ У конкретном случају, ово последње односило се на Симеона Ђорђевића и Пејана Трумића-Петровића, којима је смртна казна замењена десетогодишњом робијом на јавним радовима и по 25 батина сваке године.²⁴ Идуће, 1792. године за њих двојицу сама Жупанија је предложила ново смањење казне, по-

²² ANZ, Sremska, a. c. 22; 547 из 1791.

²³ Исто, Prot. congreg. 22/1791.

²⁴ Исто, a. c. 904/1791.

што је потпуно оздравила жена над којом су починили разбојништво.²⁵

У току лета 1790. године у Срем су, како изгледа, прешли неки разбојници из дружине Стевана Чамџије, који су тог пролећа пљачкали по Србији. Реч је о групи од 9 односно 14 разбојника који су напали попа Милутина и одузели му 450 форинти а затим и неког попа који је из Срема прешао у Србију, коме су отели 154 форинте и све поделили на једнаке делове. То се десило негде око Јагодине, где је тада оперисао српски фрајкор, који их је у једној шуми напао и растурио. Том приликом је био рањен разбојник Веселин Јовановић из србијанског села Дреновца, који се са четворицом другова склонио у неко село, али је био откривен, па су се сви предали фрајкорцима. Но убрзо после тога Јовановић је побегао из војне болнице, о чему је Главна команда у Србији обавестила Сремску жупанију, уверавајући је да ће настојати да све те разбојнике некако намами у Београд и похвата их како би их предала Жупанији ради даљег поступка.²⁶

Године 1791. и 1792. изгледа да је јавна безбедност мање угрожавана него раније. Власти су, ипак, знале да се сваког часа може појавити нека разбојничка дружина састављена од домаћих поданика, дезертера и избеглица, а посебно од бивших учесника у фрајкорцима, о којима су „Српске новине” у Бечу писале: „Пређашњи фрајкорци јесу сада међу пуштахијама (хајдучима) најдивљљи и најгори”.²⁷

²⁵ Исто, 90/1792.

²⁶ Исто, ad 383/1790.

²⁷ Ј. Милићевић, *Хајдучи уочи првог српског устанка*, Историјски гласник 1—2, Београд 1980, 80.

